

Jaarverslag Uilenonderzoek & bescherming Utrecht 2009 (inclusief Betuwe –West en Vijfherenlanden)

**Uilenwerkgroep Utrecht
Eco-line, Houten**

**Marc van Leeuwen
Henk Lichtenbeld**

Eco-line; 'Consultatiebureau' voor uilen

Voorwoord

Dit is het verslag van het uilenwerk van Eco-line en al weer het 2^e jaar met een eigen ringvergunning voor ondergetekende. Omdat er meerdere vrijwilligers aan de hieronder beschreven resultaten hebben bijgedragen gebruik ik in dit verslag voornamelijk de ‘wij-vorm’. Die staat dan voor ondergetekende en de betreffende vrijwilliger(s) ter plaatse.

De in 2007 door ‘Strix Aluco’ geschonken 100 (!) nestkasten hangen allemaal en van de opdracht voor bescherming en onderzoek van de Steen- en Kerkuil in de Lopikerwaard is de eerste fase afgerond. Dit project ‘Uilen in de Utrechtse Waarden’ is een initiatief van de gemeenten Lopik, Montfoort, Oudewater en IJsselstein. Hierdoor was het mogelijk om nog eens tientallen nestkasten op te hangen. Het komende jaar zullen hier de legsels intensief worden gevolgd. In 2009 werd het project Uilen in het Noorderpark van de agrarische natuurvereniging Noorderpark en omstreken uitgevoerd. Dat betekent in die regio 40 nieuwe nestkasten voor steen- en kerkuil en tijd voor controles van bestaande locaties.

Voor de agrarische natuurvereniging Vallei Horstee (voorheen Leusder Horstee) werd een voorlichtingsavond gegeven die resulteerde in contact met nieuwe vrijwilliger(s) en de ontdekking van enkele oude nestkasten. Het achterstallig onderhoud van deze kasten zal in samenwerking met de nieuwe vrijwilligers worden uitgevoerd.

In 2008 en 2009 bestelde en bezorgde Eco-line in totaal 113 nieuwe kerk- en 187 steenuilnestkasten in de provincie.

Met de meeste vrijwilligersgroepen is de relatie zeer goed. Wijk bij Duurstede, Leersum-Amerongen, Kockengen, Houten en Harmelen zijn hier voorbeelden van. De banden met het Utrechts Landschap, Staatsbosbeheer en Natuurmonumenten werden verder versterkt.

Met de door het IVN Nieuwegein georganiseerde ‘pluisgroep’ is maandelijks (buiten de vacaties) een pluisavond gehouden voor het onderzoek naar braakballen. De VZZ ondersteunde dit initiatief met materiaal zoals loupes, ritszakjes en zoekkaarten.

Al deze factoren zorgden voor een sterke stimulans en verbeterde continuïteit van het uilenwerk in de provincie.

Het kwam er op neer dat Eco-line op jaarbasis twee dagen per week met het uilenwerk actief kon zijn. Ongeveer de helft van deze tijd werd op een of andere manier gefinancierd.

IVN-Pluizers in Nieuwegein

Kerkuil

Na het absolute topjaar voor de kerkuil in 2007, en de te verwachten terugval in 2008 waren de resultaten voor de kerkuil in 2009 ronduit teleurstellend. Al vroeg in het seizoen siepelde de boodschap door het landelijke netwerk van roofvogel- en uilenonderzoekers dat het een slecht muizenjaar was. En dat kon in Utrecht alleen maar bevestigd worden. Op veel van de plaatsen waar de afgelopen jaren gebroed was, kwamen de uilen in 2009 niet tot broeden. Op enkele plekken waren de uilen wel begonnen, maar werden de legsels al verlaten voordat de eieren uitkwamen. De enige geruststelling was de constatering dat er veelal wel uilen aanwezig waren in de territoria. We vonden dus nog wel uilen en er werden toch nog zeventig kerkuilen geringd, maar dat is slechts de helft van het aantal in 2008. We besteedden veel meer tijd en maakte met ruim 4500 gereden kilometers bijna twee maal zo veel kilometers als in 2008. Ondanks een grotere inspanning toch beduidend minder resultaat.

Later in het seizoen trok de veldmuizenstand weer iets aan, maar het was voor veel uilen te laat om nog tot broeden te komen. Toch ringden we op 14 oktober nog 5 mooie donsjongen bij Bunschoten. Niet uniek, maar wel een laat broedsel.

Vermeldenswaardig is dat op beide plekken waar in 2008 verstoring van de nestplaats van kerkuilen werd geconstateerd, na de daarbij horende 'stennis' en in overleg met beheerders en vrijwilligers, maatregelen werden getroffen die in beide gevallen leidden tot succesvolle broedgevallen in 2009. Te meer opvallend in het licht van het slechte broedseizoen voor kerkuilen!

Complicaties

Jammer dat op een vaste succeslocatie bij Werkhoven de eigenaar besloot om in mei/juni de schuur een grote opknapbeurt te laten geven. De steiger tegen de wand met de nestkast en de bijbehorende werkzaamheden resulteerde voor het eerst in jaren in de totale afwezigheid van kerkuilen. (En indirect in de dood van het vrouwtje.)

Eco-line rukte drie keer uit voor 'uilen in nood'. Bij een veehouder in Montfoort zat een jonge kerkuil in de jongveestal op de grond tussen de pinken. Toen ik er kwam zat het natte en zielig uitzijende jong in een hoekje. Er zat zowat geen veer meer op. Of de nieuwsgierige pinken het uiltje hadden kaalgelikt zoals de boer beweerde of dat het uiltje al een veeraf-wijking had en juist daardoor in zijn benarde positie was geraakt is onduidelijk. Het diertje is naar het asiel gebracht waaruit het op zijn best na lange revalidatie weer losgelaten zal kunnen worden.

Ook bij Schalkwijk werd een uiltje op de grond bij een schuur gemeld. Hier bleek het om een steenuiltje te gaan. Dit is bij steenuilen verder beschreven.

Het derde geval betreft op 8 oktober de melding van een kerkuil die in een bedrijfshal in Houten al een aantal nachten meermaals het inbraakalarm deed afgaan. In eerste instantie stond ik machteloos met mijn schepnetje in het immense distributiecentrum, maar na raadpleging van onder andere collega Bert-Jan Bol (de vogelexpert van Schiphof), uitbreiding van vergunning van het Vogeltrek-station en het lenen van extra netten van bevriende ringers lukte het de daaropvolgende nacht om de kerkuil te verschalken. Hij woog nog maar 180 gram (normaal ca. 300!). Vanwege dit geringe gewicht werd besloten hem (ja, mannetje!) in het vogelasiel Rotsoord op krachten te laten komen. 29 november was het zo ver, maar helaas is hij op 27 december op 4 kilometer van de losplek gevonden met interne bloedingen. Ergens tegenaan gevlogen of aangereden? Hij woog op dat moment ruim 220 gram. Ondanks het op dat moment al 10 dagen slechte winterweer was hij in staat gebleken in zijn levensonderhoud te voorzien. Jammer dat er toch iets ernstig misging.

Het positieve is dat steeds meer mensen mij weet te vinden als dat nodig is. Internet is hierbij een belangrijk medium. Al-dan-niet via Johan de Jong komt de melding bij Eco-line binnen.

Duidelijk is ook het verband tussen het broedsucces en het aantal doodgevonden uilen. In 2009 werden maar enkele verkeersslachtoffers gevonden. Het topjaar 2007 daarentegen leidde ook tot tientallen doodmeldingen.

Steenuil

Ook voor de steenuil was het geen topjaar. Hoewel we de steenuilen pas vorig jaar intensief begonnen te volgen, bleek ook in 2009 dat er van nesten met 3-4 eieren in de gevolgte gevallen meestal maar 1 of hooguit 2 jongen vliegvlug worden. Ook werden enkele legsels verlaten op het moment dat, of kort nadat, het legsel compleet was. De aantallen zijn echter te klein om conclusies te trekken. Provinciaal lijkt het de steenuil redelijk te gaan, maar hierbij speelt ook het waarnemerseffect een grote rol. Wederom zorgde intensieve nestcontrole voor een toename van het aantal (bekende) nestlocaties in het Kromme Rijngebied. Voor de populatie hier betekent dat waarschijnlijk dat hij 'stabiel' is.

Bij Schalkwijk werden drie nieuwe nestkasten bezet. Helaas kwam er van twee van de drie legsels niets terecht. De derde was pas in februari opgehangen. Op 15 juni werd er een 'zielig uiltje' op de grond gemeld. Bij aankomst bleek het om een steenuil-takkeling te gaan. Na weging werd het beestje gezond verklaard en in de nestkast geplaatst die inderdaad duidelijk sporen van een bezet nest vertoonde. Voor de zekerheid controleerde ik het nest 2 dagen later om tot mijn verbazing twee (!) jonge uiltjes aan te treffen. Het eerdere vondelingetje was 23 gram aangekomen. Dat ging goed. Waar nummer 2 bij het eerste nestkastbezoek had uitgehangen zal altijd een mysterie blijven.

Foto: Ton Janssen (keverschildje en spreuwenvieren getuigen van prooi-keuze)

Bescherming

Nestkasten

In totaal werden door Eco-line in 2009 15 nestkasten voor kerkuilen en ongeveer 40 nestkasten voor steenuilen geplaatst. Verder plaatsten vrijwilligers bij onder andere Bunschoten, Wijk-bij-Duurstede en Soest nog een aantal nestkasten waarvan de aantallen en locaties tijdens het schrijven van dit verslag nog niet exact beschikbaar waren.

Bij eerdere controles van de oudere steenuilkasten bleek in een aantal gevallen de deksel al vrij ver verrot. Om hierop in te spelen zijn 10 nieuwe deksels aangeschaft. Deze kunnen de komende seizoenen de oude deksels vervangen. Deze zomer werd het eerste gebruik gemaakt van deze mogelijkheid. Het is hierbij uiteraard een voordeel dat het nestkastmodel de laatste jaren gestandaardiseerd is.

Controles

In totaal werd er ongeveer **500** keer een nestkast van een van de beide doelsoorten gecontroleerd. Dat kan één kast zijn die meerdere malen werd bezocht, bijvoorbeeld omdat er gebroed werd, of het vermoeden daarvan bestond, of een enkel controlebezoek waarbij geen sporen van bewoning werden aangetroffen.

Aan het eind van, of juist voorafgaande aan het seizoen werden kasten schoongemaakt als dat nodig was.

Ook dit jaar zijn enkele tientallen nestkasten voor zowel kerk- als steenuilen die destijds door de gebroeders Wijnands zijn opgehangen, gecontroleerd en zondig schoongemaakt. Een aantal van deze kasten blijkt bezet te zijn of zijn geweest. Het verdient lof dat de kasten van hoge kwaliteit zijn en dus ook meestal nog in goede staat verkeren.

Schoonmaak en wespen

Zeker de steenuilkasten moeten na het seizoen vaak worden schoongemaakt. Verschillende holenbroeders maken graag gebruik van de nestkasten, maar laten ook veel nestmateriaal achter waardoor de nesten voor steenuilen ongeschikt worden. Vooral spreeuwen en mezen gebruiken de steenuilkasten vaak. En stoppen ze helemaal vol met nestmateriaal.

Op Oostbroek bij De Bilt zat in 2008 een Hoornaarnest in een kerkuilnestkast. Hier waren de wespen nog aanwezig. Omdat ook de Hoornaar beschermd is, werd dit nest toen met rust gelaten. Voorjaar 2009 bleken de wespen vertrokken en is de kast in samenwerking met de heer Hellevoort, nieuwe beheerder van het Utrechts Landschap, schoongemaakt.

Onderzoek

Er werden in totaal 75 kerkuilen geringd en 44 steenuilen. De locaties liggen verspreid over de hele provincie, met het zwaartepunt voor steenuilen in het Kromme Rijngebied

Naast het veldwerk is dit jaar verder geploegd met de analyse van alle ringgegevens van kerkuilen in de provincie sinds 1916. Hiervoor worden bestanden van het Vogeltrekstation gebruikt naast eigen meldingen en kopieën van eerder genoemde bevriende ringers. Helaas zijn dit grote lijsten met veel codes en is het decoderen monnikenwerk.

Kerkuil

In 2009 vingen we ‘maar’ 75 kerkuilen. In 2008 ringden we nog 145 kerkuilen in de provincie Utrecht en Betuwe-west. (en 126 in 2007).

Aantal geringde kerkuilen

Jaar	vrouw	man	adult onbep	pul	ongespecificeerd	totaal
2005					21	21
2006					0	0
2007					120	126
2008	12	8	19	106		145
2009	9	5	3	57		75
totaal	21	13	22	163	141	361

Er werden ook weer enkele adulte uilen gevangen die al geringd waren. Enkele daarvan waren door onszelf in voorgaande jaren geringd. Gezien de inspanning die we in de afgelopen jaren leverden om zo veel mogelijk kerkuilen geringd te krijgen is het telkens weer een verbazingwekkende ervaring om nog zo veel ongeringde adulten te vangen. 17 van de ongeveer 25 adulte uilen hadden nog geen ring. Met name frappant om dit vast te stellen bij nestkasten waar we al jaren komen.

Opvang van de Kerkuil van Houten in het Vogelasiel Rotsoord te Utrecht

Terugmeldingen kerkuil

Wat we terugvingen met eigen ringen was niet ouder dan twee jaar, en binnen enkele tientallen kilometers van de ringplek.

De grootste geregistreerde afstanden* (107 respectievelijk 111 kilometer) werden in 2009 weer afgelegd door kerkuilen uit Friesland. We vingen in juli bij Kockengen een vrouwtje dat een jaar geleden als jong was geringd in Rohel. De andere werd bij Soesterberg gevonden als verkeersslachtoffer en kwam uit Akkrum, geringd in 2007. Beide waren door Johan de Jong geringd.

*Een in Utrecht door Harry de Rooy geringde kerkuil werd in de Oekraïne gevonden. De vindomstandigheden zijn echter onduidelijk waardoor dit niet als een betrouwbare afstandsmelding kan gelden.

Frappant was de terugmelding van twee jongen uit hetzelfde nest bij Zegveld die in de winter allebei als vliegtuigslachtoffer op Schiphol (21 kms) werden gemeld, zes weken na elkaar.

Een uil uit Almen in Gelderland (94 kms) werd in februari op een nestkast in Montfoort aangetroffen, maar verdween daar ook weer.

Via de heer Van Erk van de veldpolitie kreeg ik de melding van een dode kerkuil bij Cothen, geringd bij Nieuw Wehl, Gelderland (61 kms) en bijna 8 jaar oud. Dat is een hele leeftijd voor een kerkuil.

Eind april werd een dode kerkuil gezien langs de middenberm van de A2 bij Vinkeveen. Tijdens dodenherdenking op 4 mei haalde ik het kadaver op. Het bleek het in 2007 als volwassen geringde vrouwtje van de Bosdijk (Nieuwer ter Aa) dat daar al een aantal jaren trouw had gebroed en minstens 20 jongen voortbracht, verongelukt op 3 kilometer van de nestkast. Wat deed het dier daar?

Op een manege in Tull en 't Waal vloog een kerkuil zich op 17 oktober te pletter tegen een spiegel die ruiters gebruiken om hun houding te controleren. Het was het vrouwtje van de verstoorde nestlocatie bij Werkhoven, 9 km daarvandaan. Als volwassen 'man' geringd in 2007. Zie ook de paragraaf 'sexen', hieronder.

Sexen

Pas sinds medio 2008 gebruiken we om onderscheid te maken tussen mannetjes en vrouwtjes van kerkuilen de methode volgens 'De Jong'. Hierbij wordt het geslacht bepaald aan de hand van de vlekken op de vleugels. Hoewel niet 100 procent betrouwbaar blijkt de methode in ruim negen van de tien gevallen goed te werken. Beter dan andere methodes tot dan toe. Dat leidt ertoe dat beduidend minder uilen verkeerd worden gesext of als 'adult onbepaald' worden geregistreerd. Er zullen echter altijd vogels met overlappende kenmerken zijn, zodat er dus ook altijd een beperkt aantal buiten de methode valt.

Eco-line leverde ook in 2009 een bijdrage aan het onderzoek naar deze methode door op vijf in Nederland doodgevonden kerkuilen sectie te verrichten en de gesexte vleugels naar Johan de Jong te sturen voor vergelijking.

Ook werden enkele uilen uit Frankrijk, Portugal en Spanje voor het onderzoek meegenomen.

Braakballen

Het vorig jaar gestarte onderzoek van de braakballen van de verschillende broedlocaties van kerkuilen werd dit jaar nog serieuzer opgepakt en heeft nu naast eigen pluisactiviteit de vorm van een maandelijkse pluisavond met vrijwilligers van het IVN-Nieuwegein (en omgeving). Het onderzoek richt zich op de verspreiding van kleine zoogdieren in Utrecht. Een hele partij braakballen wacht nog op onderzoek, maar ook dit jaar zijn er op diverse locaties in het

Utrechtse Veenweidegebied en het Noorderpark Waterspitsmuizen aangetoond. De verspreiding hiervan was tot op heden niet bekend uit deze gebieden. Waterspitsmuizen golden als zeldzaam, maar resten ervan zijn in meerdere partijen braakballen aangetoond en de soort lijkt algemener dan tot nu toe werd aangenomen. Dit kan een gevolg zijn van het gegeven dat Waterspitsmuizen moeilijk in vallen te vangen zijn en het dus een waarnemingseffect betreft. Kerkuilen zijn dermate efficiënte muizen-vangers dat ze ook Waterspitsmuizen verschalken. De Waterspitsmuis is Nederlands grootste spitsmuis en de uilen hebben er dus ook een goede prooi aan.

In een partij uit Zegveld werden onze eerste Noordse woelmuizen aangetroffen. In door de VZZ geanalyseerde braakballen uit Wijk bij Duurstede werden 11 verschillende prooisorten aangetroffen.

Ook werden enkele partijen met kerkuileballen uit Frankrijk, Portugal en Spanje onderzocht. Hierin werden (helaas) geen ongewone of afwijkende prooien aangetroffen in vergelijking met Utrechtse braakballen.

Braakballen werden ook weer ter beschikking gesteld van scholen en natuur- en milieueducatieve centra.

Steenuil

In 2009 werden 44 steenuilen geringd, 31 jongen en 13 adulten. De adulten zijn op te splitsen in 8 vrouwtjes, 2 mannetjes en 3 adulten, onbepaald.

In 2008 waren dit er 61 (42 jongen en 19 adulten. 14 vrouwtjes, 2 mannetjes en 3 adulten, onbepaald).

Terugmeldingen van steenuil

Er waren dit jaar ook de eerste terugmeldingen van steenuilen door derden. Hierbij was een dood jong in Lopik bij de nestkast waar hij geringd was en een verkeersslachtoffer bij Rhenen, na een jaar en op 4 kilometer van zijn geboorteplek.

Leuker was de melding van een collega-ringer die een broedend vrouwtje ving in Opheusden. Ze was door mij in 2008 als pul in Rhenen geringd. Het steenuiltje was de Lek overgestoken en had binnen 4 kilometer een eigen territorium gevonden.

Ook het in juni 2006 na revalidatie bij Werkhoven losgelaten vrouwtje werd op 5 mei 2009 broedend aangetroffen in een nestkast vlak bij de loslaatplek. Er kwamen 2 jongen groot.

Publiciteit

In mijn column voor het regionale 'Groentje' schreef ik in 2009 twee keer over kerkuilen en 1 keer over steenuilen. Regionale kranten bij Woudenberg en Westbroek interviewden me in verband met het uilenwerk en plaatsden deze verhalen ook (met fotos).

Materiaal

Alle nestkasten werden betrokken bij Ipse-De Bruggen, een instelling voor mensen met een verstandelijke handicap te Zwammerdam. Deze maken de kasten met veel plezier en zorg. Het is steeds een genoegen om weer een partij nestkasten daar op te halen. Ze maken de nestkasten bovendien vrijwel tegen kostprijs en de kwaliteit is constant goed.

Nadat ik er een keer foto's heb laten zien en een vers dood gevonden kerkuil heb laten zien en voelen weten ze waarvoor ze werken en wordt ik telkens met groot enthousiasme ontvangen.

Dankwoord

Graag wil ik iedereen bedanken die dit intensieve ‘uilenjaar’ mogelijk maakten. Mocht ik iemand vergeten, sorry, laat het weten, dan zetten we dat zo snel mogelijk recht.

Strix Aluco voor haar genereuze bijdragen voor zowel de nestkasten als het ringmateriaal. Vervolgens natuurlijk de opdrachtgevers voor het project ‘Uilen in de Utrechtse Waarden’ en ‘Uilen in het Noorderpark e.o.’. Alsmede Hans Veurink van ANV Vallei Horstee.

Henk Lichtenbeld, Henk van der Jeugd (Vogeltrekstation) en Johan de Jong voor hun bevlogen coaching in zowel het voortraject als bij de uitvoering van het ringwerk (RAS 35-kerkuil en RAS 36-steenuil).

Het Utrechts Landschap, Natuurmonumenten en Staatsbosbeheer voor toestemming op hun terreinen te werken. Stuurgroep Kromme Rijn in de persoon van Walter Jaaltink die wederom enkele nestkasten financierde.

Dan de vele vrijwilligers en particulieren die mij hielpen met het distribueren en ophangen van een groot aantal nestkasten en uiteraard het tijdig melden van broedgevallen zodat de jongen geteld en geringd konden worden.

In het bijzonder:

Ton Janssen en Wim van Impelen - Uilenwerkgroep Wijk bij Duurstede

Nick Brandenburg en Marita Fikkema - Groep Natuur Leersum/Amerongen

Paul Vlaanderen en Theo van Schie - Natuurwerkgroep Kockengen/Harmelen

Hans van Zuilen - Actiegroep Joostenlaan Inrichting

Wim Smeets - Bunschoten

Joris Hellevoort - Utrechts Landschap, Kromme rijng gebied

Jaap van den Berg - Uilenwerkgroep IVN Soest

Warner Reinink - IJsselstein

Kees de Leeuw - Lopik

Kees van Dijk - Woudenberg

Leen van Erk - veldpolitie Utrecht

Wilma van der Linden - Steenuilenwerkgroep Kromme Rijnstreek

Rein de Greef - Kasteel Maarsbergen

Willem Kroodsma- Groep Rhenen e.o.

Paul Hendriks - Voorzitter Werkgroep Kerkuilen Utrecht

Fam. Nierstrass - Zeist

Mevr. Helmig - Doorn

Mevr. Sluis- Walenburg

Fam. Cooling-Benning - Werkhoven

Dhr. Laarakker - De Bilt

Marianne Stam - Rhenen

Vogeltrekstation Arnhem - Heteren

Wim Bomhof - Uilenwerkgroep Driebergen

Sjef ten Berge - Doorn

Frouk van der Pouw - Beesd

Babette Schukking - Rhenen